

Istoria stării preoților din dieceza Romano-Catolică din Alba Iulia

Ferenci Sándor

Rezumat

Introducere

1. Preoția din Evul Mediu (1009–1556)

1.1. Clerul capitlului catedral

1.1.1. Structura clerului catedral

1.1.2. Situația materială financiară a clerului catedral

1.2. Conducerea regională a eparhiei

1.3. Clerul pastoral

1.3.1. Formarea și pregătirea preoților

1.3.2. Alegerea preoților și îndatoririle lor

1.4. Spiritualitatea clerului

1.5. Disciplina clerului

2. Clerul din perioada Principatului (1556-1690)

2.1. Lipsa numărului de preoți

2.2. Încercările de a atenua lipsa de preoți

2.3. Atribuțiile pastorale

2.4. Disciplina clerică din perioada principatului

2.5. Protectorii clerului

3. Clerul în perioada Guberniului (1690-1867)

3.1. Hirotonirea și formarea preoților tineri

3.2. Clerul cancelar

3.3. Activitatea pastorală în urma restaurării catolice

3.4. Pastorația în perioada Guberniului

3.5. Probleme pastorale

3.6. Cultura clerului

3.7. Situația financiară a clerului

4. Statutul clerului din Transilvania între 1867–1964

4.1. Statutul clerului în perioada dualismului

4.2. Statutul clerului în timpul primului război mondial

4.2.1. Relația dintre episcop și preoți

4.2.2. Statutul clerului după primul război mondial

4.3. Statutul clerului în timpul celor două războaie mondiale

4.4. Statutul clerului în timpul celui de-al doilea război mondial

4.5. Statutul clerului în timpul dictaturii comuniste

4.5.1. Încercările de a distruge valorile fizice și morale ale preoției

4.5.2. Preoții de pace și cei de rezistență

4.5.3. Márton Áron și preoții eliberați din închisoare

4.5.4. Atacurile coordonate împotriva clerului

Încheiere

Anexe

Abrevieri

Rezumate

Cuvinte cheie:

Evul mediu, dieceză, episcop, capitlu, canonic, decanat, parohia, patronat, alegerea preoților, testament, pelerinaj, principat, dietă, aristocrație, lipsă de preoți, vicar, colegiul papal, vizitație canonică, misionarism, obligațiile sacerdotale, licențiat, Guberniu, absolutism, iosefinism, formarea preoților, sinod, Statusul catolic, dualism, școala confesională, dare, căsătorie mixtă, grănicerii, fundație, război mondial, preot militar, refugiere, internare, dictatură comunistă, naționalizare, purificare, circulară, pace, Securitate, înfricoșare, pastorație, procese.

Rezumat

Istoria milenară a Arhidiecezei Romano-Catolică de Alba Iulia însumează activitatea unui număr de 5–6000 de preoți diecezani, menționați în anumite documente care ne-au parvenit. Numărul de preoți este distribuit destul de inegal, în diferite epoci istorice, precum și regiuni. La începutul secolului al XIV-lea, preoții sunt în număr de 500, ca două secole mai târziu, numărul lor în Ardeal să se fi dublat, dar totuși la sfârșitul secolului al XVI-lea, doar în secuime existau preoți romano-catolici diecezani. Este bine de menționat faptul că, în perioada următoare procesului de recatolicizare, numărul atât al preoților cât și al credincioșilor se afla într-o creștere constantă. Acest angajament, individual și colectiv, atât al clerului cât și al credincioșilor a determinat în mare măsură datele istorice și geografice fiind rezultatul unor relații multifactoriale, care se resimt și astăzi în catolicismul din Transilvania.

În diferitele perioade ale istoriei din Transilvania, agonia și extazul totodată a experienței clericale a reușit să mențină numărul credincioșilor în cadrul bisericii, doar prin aderarea la ierarhia bisericească cât și la nevoile spirituale ale credincioșilor în pastorația preoților. Din păcate, despre această categorie clerică, avem puține date istorice, iar per ansamblu chiar deloc. Motivația lucrării noastre de doctorat a fost oferită de propria-mi carte (FERENCZI Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. Budapesta – Kolozsvár/Cluj 2009) care a fost publicată cu ocazia aniversării milenare a Arhidiecezei de Alba Iulia. Datele referitoare la numele și mai mult sau mai puținele informații care apar despre cei 5189 de preoți diecezani, nu sunt suficiente pentru a înțelege perioadele istorice în care au trăit ei, cu atât mai puțin, pentru crearea unei imagini despre viața de zi cu zi a fiecărui preot în parte, pentru a înțelege, de pildă acele mecanisme care au dus la declanșarea unor evenimente istorice. Nu în ultimul rând, este esențial să se cunoască nu numai activitatea pastorală a clerului, cât și stilul de viață individual, socio-cultural și chiar activitatea politică a acestora. Din aceste considerente s-a întocmit scrierea un rezumat al diecezei clericale transilvănene, care pe baza convențiilor de periodicizării istorice se împarte în 4 capitole majore: Evul Mediu, Epoca Principatelor, Perioada Habsburgă, Perioada transformărilor politico-sociale (1867–1964).

Această periodicizare, care de fapt este un *instrument al gândirii umane*, ce facilitează înțelegerea perioadelor istorice a fost necesară deoarece de-a lungul istoriei clerul s-a confruntat cu numeroase provocări, putând astfel avea o mai bună perspectivă asupra evenimentelor dintr-o anumită perioadă, permițând în acest mod tratarea în amănunt a unor teme mai restrânse, și anume a problemelor care implică preoții diecezei, fie în aceste perioade, sau independent de acestea.

Primul capitol redă acea perioadă a clasei clericale, în care instituțiile statului și biserica erau se aflau într-o strânsă simbioză depinzând una de alta. Într-adevăr, cercetările arată că, în prima parte a secolului al XVI-lea, cârmuirea problemelor ecleziastice a deraiat din mâna episcopilor. Orașele dispuneau de Consiliu, în sate și târguri, proprietari de pământ ca și patronii

și-au însușit dreptul de administrare a bisericilor precum și a bunurilor acesteia, după bunul lor plac. Consecința directă a acestui demers a fost, subordonarea clerului față de aceștia, iar pe mai departe, aceasta a dus la slăbirea disciplinei bisericesti, preotul fiind aservit nevoilor și așteptărilor patronului.

Această secțiune, prin menționarea problemelor de mai sus, încearcă să ofere o imagine cuprinzătoare a preoției diecezane în Evul Mediu: demersul academic curent vizează perioada între 1009 – înființarea de către regele Sf. Ștefan a proprietăților bisericesti, cuprinzând și perioada secularizării, până în 1556. Deși istoricii consideră sfârșitul Evului Mediu în Ungaria ca fiind lupta de la Mohács (1526), în Transilvania acesta s-a încheiat puțin mai târziu, odată cu destrămarea ierarhiei catolice și secularizarea proprietăților bisericesti.

Am încercat să tratăm evenimentele separat de clerul din Ungaria, cu toate că Transilvania, în ciuda identității relativ separate, a fost o parte integrantă a regatului maghiar, ceea ce însemna că, de exemplu, regii unguri au încercat să-și afirme drepturile de patronaj. Atunci când abordăm problemele clerului diecezan axându-ne doar pe evenimentele istorice din Transilvania, care au modelat istoria atât din punct de vedere demografic cât și etnic, având efect și în zilele noastre, atunci trebuie menționate două evenimente importante: stabilirea sașilor și perioada de reconstrucție, post invaziilor tătare (1241). Din cauza faptului că praepositumul de Sibiu și preoții sași ai decanatului de Brașov, aparțineau de arhiepiscopia de Esztergom, acestea nu fac obiectul examinării mele. Cu toate acestea, cu preoții sași, care intrau sub jurisdicția episcopului de Transilvania, mă voi ocupa într-o măsură mai mare chiar, decât și în cazul preoților maghiari, respectiv secui. Asta se datorează faptului că, antagonismele dintre preoții sași și episcopii Transilvaniei și Capitlului au fost o temă constantă pe întreaga perioadă a Evului Mediu transilvănean, rămânând până azi și documentele papale care au fost trimise Sfântului Scaun, precum și împărțirea administrativă teritorială autentică a sferelor de influență. În legătură cu cele menționate anterior, avem în medie, la dispoziție foarte puține date arhivistice, deși pe baza zeciuiei papale aflăm că, atunci de exemplu numărul preoților pe teritoriul secuiesc era remarcabil de mare. O explicație, pentru lipsa datelor, ar fi distrugerea acelor diplome referitoare la ei, sau pur și simplu neprelucrarea lor. Prezentarea clerului medieval am început-o cu clerul capitlului diecezei din Transilvania, acei demnitari și reprezentanți oficiali propriu-ziși cărora episcopul le-a solicitat ajutorul în conducerea diecezei. Capitlul în Evul Mediu avea o activitate larg civică. În acest scop este importantă autentificarea funcționalității *de facto* a Capitlului.

Pe baza izvoarelor istorice existența Capitlului din Transilvania poate fi atestată din 1213, iar în 1199 primul nume ce figurează este cel al protopopului de Cojocna, Henrik de asemenea cunoscut ca și preot canonic de Alba Iulia. Cu toate acestea, este mai mult ca sigur ca acest Capitlul exista deja înainte de 1184, deoarece în anul amintit episcopul de Transilvania a plătit arhiepiscopiei de Kalocsa două mii de mărci, dublu față de Episcopia de Oradea. La administrarea diecezei au ajutat de asemenea decanii și viceprotopopii. Regiunile locuite de sași se numeau decanate, fiind orânduite de către decan, iar cele în care nu locuiau sași, au devenit

protopopiate conduse de viceprotopopi. În viața eparhiei, un rol important au avut conducătorii districtelor administrative, ei erau conducătorii, liderii direcți ai clerului. Clerului situat pe treptele de mai jos din cadrul ierarhiei bisericești i-am dedicat în lucrarea noastră o abordare mai extinsă în ceea ce privește numărul și implicarea în activitățile lor pastorale. Nevoia de creștere în număr a preoților a fost determinată de creșterea populației, care a impus și asumarea unor roluri adiacente în diverse domenii sociale. Deasemenea, nu este neglijabil și faptul că omul Evului Mediu avea o atracție mai mare către viața preoțească. Adevăratele origini ale instruirii în viața preoțească, se aflau în capitlule și școli monahale. Cele din urmă erau frecventate și de preoți formatori, iar în școlile capitlului, în afară de preoți, învățau și tineri care se pregăteau pentru domeniul civil. Până la înființarea facultăților, cel mai înalt grad de studii a preoțimii rămânea școala capitlulară. Pe baza datelor disponibile, am încercat să stabilim sursele în care se menționează standardul de învățământ ecleziastic despre care aș putea spune cu siguranță că o proporție semnificativă a clerului medieval, nu a rămas în urmă față de cel din vest în ceea ce privește contribuțiile științifice. Cel mai bun exemplu, mai mult sau mai puțin cunoscut sunt contribuțiile științifice aduse de către membrii capitlului din Alba Iulia.

De-a lungul istoriei Bisericii Romano-Catolice s-a dus o luptă constantă pentru menținerea independenței în ocuparea posturilor bisericești față de puterea civilă. Acest lucru nu a făcut excepție în cadrul Diecezei de Transilvania. Din păcate patronii comunității bisericești nu au fost de acord cu faptul că, bisericile construite pe terenurile lor să nu devină proprietatea lor privată, ci după exemplul statelor vecine din vest, au dorit ca preotul să fie ales după bunul lor plac. Chiar și în ciuda lungilor divergențe din acest domeniu, dintre biserică și patroni, și adoptarea unor legi stricte pentru separarea drepturilor administrative asupra domeniilor bisericii, patronii nu erau dispuși să renunțe la acest privilegiu, nici la începutul secolului al XVI-lea, argumentând că încă de pe vremea regelui Sfântului Ștefan aceștia posedă acest drept.

Acest fapt a avut ca și consecință existența unor situații cu conflicte sângeroase. Au fost și situații în care patronii nu s-au putut decide care dintre ei are dreptul de alegere a preotului, exemplu fiind cazul de la Reghin, ilustrat în lucrarea noastră. Din documentele secolului XIV reiese faptul că, preoții medievali erau preocupați de consolidarea propriei lor poziții în cadrul unei comunități, de aceea nu erau mulțumiți doar cu sprijinul episcopului local, și totodată aceștia au cerut confirmare papală, dar pentru beneficiile câștigate preoții parohi aveau obligația strictă de a urmări satisfacerea nevoilor spirituale ale enoriașilor. De aceea au impus preoților din zonele urbane oficierea serviciilor religioase în bisericile unde aceștia păstoreau, precum și celebrarea, și anume zilnic a unei liturghii, iar la sărbători se impunea atât o liturghie cântată, cât și o vecernie. Un document din 1350 atestă că un preot paroh din parohia “Doamna Noastră” din Besztercebánya, organiza anual 6 procesiuni în jurul bisericii cu ocazia principalelor sărbători bisericești calendaristice. Preoții contribuiau pe alocuri la îndeplinirea obligațiilor pastorale, precum și în întocmirea unor acte de natură oficială. Uneori întocmirea documentelor, ținea de competența și responsabilitatea parohului.

E bine cunoscut faptul că omul Evului Mediu era animat de o religiozitate profundă. Preoții au fost cei care să sprijine membrii acelei societăți întru exercitarea mai profundă a credinței prin unele manifestări externe ale devoțiunilor religioase, ca de pildă, la organizarea congregațiilor religioase, precum și la participarea la pelerinaje și procesiuni, precum și la sprijinul în diferite construcții sacre, sau în testamentele scrise pe patul morții.

O formațiune religioasă foarte importantă a omului din Evul Mediu a constituit-o congregațiile religioase. Acestea, pe lângă participarea comună la procesiuni, liturghii, se îngrijeau și de înmormântările oficiale a membrilor comunităților, jucând astfel un rol important din punct de vedere social, în cadrul comunității. Printre acestea se numărau și confreriile, sau așa-numitele organizații religioase *frates calendarum*. În 1467, patru cardinali au acordat indulgențe plenare congregațiilor clericale și laice din Bistrița, care dispuneau de documente cu licență episcopală. Toate acestea indică și anume că, în fiecare oraș funcționa o confrerie clerică. Izvoarele din Ungaria nu sunt o sursă foarte bogată de descrieri, mai cu seamă cele referitoare la pelerinaje, cele mai importante mențiuni de această natură fiind vagi, excepție făcând cele evocate de protopopul de Telegd Lászai János, care merita amintite. În ceea ce privește îngrijirea nevoiașilor la un nivel macro-social în Evul Mediu, aceasta era încredințată Bisericii, mai cu seamă ordinilor călugărești, pe seama familiilor lăsându-se îngrijirea individuală a celor dezavantajați. Cel puțin din acest aspect poate fi observată o colaborare foarte strânsă între societate și biserică. În lucrarea mea revin la patronii, care, din devoțiunea lor religioasă, au ctitorit biserici sprijinind astfel clerul, care le oferea un suport spiritual. Uneori preoții au fost aceia care au construit capele sau biserici. Pe piatra de deasupra ușii sacristiei bisericii din Luncani (jud. Cluj) este sculptată o inscripție care datează din 1290, iar aceasta menționează pentru eternitate un anume preot István, care se număra printre ctitorii acestei biserici. Preoții aveau în general libertatea de a-și orândui averile proprii prin testament, după bunul lor plac, însă clerul dorea modificarea legilor în așa fel încât o anumită parte din avere să fie atribuită bisericii, fapt pe care-l atestă documentele arhivistice.

Desigur preoții au fost implicați, în diferite conflicte și probleme disciplinare, care au avut drept consecință o îndepărtare spirituală față de oameni. În Transilvania, în timpul episcopului Martenus, regulamentul disciplinar al clerului a fost scris de parohul din Biertan, Ferenc, și decanul Mediașului. Aceste date evidențiază faptul că, în anumite perioade ale anului și pe diferite teritorii, clerul se întrunea nu numai în scopuri religioase, pentru a se ruga pentru mântuirea sufletelor membrilor vii și morți ai Bisericii, ci după liturghii și rugăciuni se discutau diferite probleme actuale din cadrul bisericii. Ceea ce înseamnă că, uneori părerea clerului era diferită față de cea a credincioșilor. În unele cazuri s-au făcut acuzații reciproce care s-au soldat cu asalturi, pentru acestea dând mărturie menționarea lor în numeroase exemple.

În al doilea capitol ne-am ocupat de problemele clerului din Principatul Transilvaniei, urmărind acele evenimente care au influențat situația clerului catolic și a întregii credințe catolice din Transilvania. În secolul al XVI-lea au urmat transformări în întreaga Europă, la nivelul

societății mai cu seama a religiei: și anume mișcarea de reformă, a cărei doctrine s-au răspândit pe tot continentul, cuprinzând chiar și Transilvania. Doctrina protestantă a coincis cu formarea unui Principat independent, în care nu după mult timp protestantismul a devenit *religie de stat*. În catedrala de la Alba Iulia, până în 6 aprilie 1565 – când au scos altarele împreună cu orgile și statuile, *au interzis liturghii – preoții și canonicii au oficiat Sfânta Liturghie, după ce în prealabil regele și-a dat acordul, plin de înțelegere și îngăduință*. Punctul culminant al acestei atrocități împotriva catolicismului a fost cu Dieta de la Turda din martie 1566, când li s-au cerut membrilor Capitlului de la Oradea să aleagă între, a li se alătura protestanților sau a părăsi țara. În primele decenii ale Reformei, ura împotriva catolicismului uneori s-a transformat în fapte. Cel mai bun exemplu este cazul de la Ordorheiul Secuiesc din 1592 când, pe baza proceselor verbale ale martorilor, reiese că, acei catolici care au mărșăluit prin oraș cu steaguri și cruci au fost atacați. În astfel de circumstanțe, atribuțiile pastorale ale preoților rămași în număr mic, s-au îngreunat. Lakatos István, preot al Cozmeniului scrie în *Siculia*, că preoții trăiau mult mai în siguranță în timpul turcilor decât sub domnia principilor Transilvaniei.

Dispozițiile principilor împotriva catolicismului au rămas valabile de-a lungul întregii perioade a Principatelor, deși nu întotdeauna s-au aplicat. Deși la Dietă, principatele au făcut concesii catolicilor, în cele din urmă puținii catolici rămași erau defavorizați religios într-un Principat protestant. În timpul răspândirii curentului reformist, în Transilvania, mai cu seamă, pe teritoriul secuiesc a avut loc o situație interesantă: și anume, că multe dintre comunitățile catolice care au rămas fără preot, nu au devenit protestante, dar au acceptat preoți căsătoriți. Protestanții, și-ar fi dorit ca tocmai prin acești preoți căsătoriți, comunitatea însăși să devină protestantă, dar aceste încercări nu s-au soldat cu succes. În realitate, trebuie menționat că au fost și preoți catolici care au fost convertiți de către reformiști, ajutând astfel la propagarea învățăturilor reformei. Astfel un rol important în convertirea la religia adeptilor lui Luther l-au avut foști călugări franciscani observanți, deasemenea și unii membrii canonici a capitlului, cum ar fi Kálmáncehi Sánta Márton, sau Csáky Mihály. Csáky episcop vicar, mai târziu fost, pedagog, și cancelar al principelui János Zsigmond.

Aceasta schimbare semnificativă pe harta catolicismului a însemnat o scădere drastică a numărului de credincioși și preoți romano-catolici. Pentru o formare mai bună a imaginii din acele timpuri am să citez câteva date statistice. După, Antonio Possevino, un iezuit diplomat și istoric, în Transilvania existau circa 50.000 de catolici (dintre care 40.000 doar în secuime) cărora le păstoreau 24 de preoți. În raporturile către Roma ale cardinalului Báthory Endre, sunt menționate printre altele, 17 biserici (parohii) la Ciuc cu 13 preoți parohi, fiecare parohie având în evidență 300 de familii. Puținii catolici rămași au întâmpinat greutăți în îngrijirea pastorală.

În rândul catolicilor din Transilvania se simțea lipsa preoților de aceea se spera la completarea acestora cu preoți de peste hotare. Atitudinea protestanților față de venirea preoților străini în Transilvania, este una nesigură, percepând venirea iezuiților ca una amenințătoare. Caracterul unora dintre iezuiți s-a dovedit a fi adevărat: mulți dintre ei au ajuns pe teritoriul

Principatelor în calitate de preoți diecezani. Congregația pentru Răspândirea Credinței a considerat Transilvania un teritoriu misionar, de aceea s-a străduit să trimită preoți misionari, iar teologilor care își asumau misiuni de evanghelizare în Transilvania, li se asigurau burse de studii la universități papale.

În această lucrare încercăm să elaborăm asupra vieții acelor tineri transilvaneni care au studiat la facultățile din Roma, *Collegium Germanicum et Hungaricum* și *Collegium Urbanum de Propaganda Fide*, Viena, *Collegium Pontificium Viennense*, sau în Olmütz, Grác, Braunsberg, Vilnó, și nu în ultimul rând la Nagyszombat. De la înființarea acesteia din urmă, studenții din Transilvania au dispus de 12 locuri subvenționate de diferite fundații, numărul acestora fiind constant mărit de episcopii aleși de regii Ungariei.

În perioada 1556-1690, 184 de preoți au slujit în arhiepiscopia noastră reușind să scriem despre aceștia, numele lor precum și locul unde au slujit, iar despre 69 dintre ei am putut scrie unde au urmat atât studiile teologice cât și cele superioare. Aici menționăm doar preoții diecezani. Dar, desigur se poate întâmpla ca în unele cazuri să mă refer la un călugăr ca fiind preot diecezan și viceversa. Acest lucru s-ar fi putut întâmpla destul de des, deoarece în secolul al XVII-lea preotul diecezan mai era numit și *pater*.

Preoții de înalt rang din Ungaria regală au încercat în nenumărate rânduri, să ajute tineri studenți din Transilvania, care se pregăteau pentru primirea sacramentului preoției. Astfel că Oláh Miklós, arhiepiscop al Esztergomului a donat 1000 de monezi de aur (Viena, 7 decembrie, 1569) fundației, iar din dobânda sumei acoperirea cheltuielilor a doi tineri de la facultatea din Viena, pe de altă parte Pázmány Péter, în toamna anului 1623 a înființat Facultatea de Teologie la Vienna care îi poartă numele la care și tineri din Transilvania au reușit să studieze. În ultimul deceniu al Principatelor, Nagy Mózes – originar din Treiscaune – a încercat să înființeze un seminar la Estelnic dorind să rezolve problema cu lipsa preoților.

Politica cea mai tolerantă, pe plan religios am atribuit-o lui Bethlen Gábor. La liturgiile iezuiților de la Rusalii obișnuia să-și trimită proprii muzicanți, iar pe Szini István, iezuit, l-a aprovizionat mulți ani la rând cu mâncare de la curtea principelui din Alba Iulia, în momentele în care iezuitul era nevoit să apeleze la bunăvoința credincioșilor în acest sens. El a sprijinit financiar și tipărirea Bibliei, tradusă de Káldi György. Iar în 1614, a ținut partea catolicilor din Beclean. În acel sat catolic, protestanții au interzis oficierea Sfintei Liturghii, și călugărul franciscan care era preotul paroh acolo, a trebuit să promită, că va înceta a mai predica în acel loc. Astfel că, principele a îngăduit ca preotul să locuiască în acel sat și credincioșii să-și practice în continuare credința strămoșească.

După reformă s-a format un *status quo* al religiilor, care a determinat atribuțiile pastorale ale fiecărei religii în particular, acesta fiind doar prioritatea dezbaterilor. Printre acestea se numărau, deciziile Dietei și ale principilor, și deciziile comunității legate de primirea și

remunerarea preotului. Acestea din urmă reglementau simbria preotului și a dascălului. Încasarea acesteia a fost luată foarte în serios, astfel încât curatorii și comitetul bisericesc au fost însărcinați cu punerea sechestrului pe bunuri, în cazul neplății dărilor corespunzătoare.

Eliminarea ierarhiei din cadrul bisericii catolice a avut drept consecință slăbirea disciplinei în rândul numărului și așa mic de preoți rămași. Despre acestea găsim documente în arhivele noastre și ale Congregației pentru Doctrina Credinței, dintre care, majoritatea lor sunt deja publicate. Aici întâmpinăm o scară largă a problemelor disciplinare, începând de la împlinirea atribuțiilor rezidențiale, până la cele legate de celibat. Biserica catolica, a încercat după posibilități, să consolideze disciplina din cadrul preoției, ceea ce nu a fost ușor, fiindcă Dieta și principii au încercat în mod continuu, de nenumărate ori să limiteze drepturile acesteia. De pildă, după alegerea protopopului de Treiscaune Györffy János în 1649, care nu a fost hirotonit ca preot, ci a activat doar ca licențiat, acesta l-a denunțat principelui pe vicarul Szalinai, pentru că acesta din urmă a vrut să-l penalizeze. Consecința denunțului un avertisment serios din partea principelui către vicar. În ciuda faptului că o bună parte a preoților de pe teritoriul secuiesc nu a luat în serios documentele oficiale ale bisericii romano catolice, numai un singur preot a fost acuzat oficial, că a favorizat protestantismul, și anume preotul paroh din Baraolt, care pe durata vizitei pastorale a vicarului Szalinai, păstora comunitatea romano-catolică în calitate de preot căsătorit, alegând să se spovedească doar luteranilor.

Datorită numărului scăzut de preoți catolici, care au rămas fără episcop, totdeauna se aflau conducători, care sub o formă sau alta le apărau drepturile și în cadrul anumitor forumuri, precum se ocupau de recrutarea preoților, apărarea disciplinii și intereselor lor. Printre aceștia se găseau episcopii Ardealului, vicari, protopopii și aristocrații catolici.

În ciuda faptului că, pe teritoriul Transilvaniei nu putea exista episcop, catolicii din Ardeal împreună cu regii Ungariei au numit episcopi pentru teritoriul Transilvaniei în scopul rezolvării problemelor interne ale preoțimii, numiri față de care Sfântul Scaun a avut obiecții. Papa a fost de părere ca regii maghiari nu pot numi episcopi pe un teritoriu care nu se află sub stăpânirea lor, și astfel a refuzat recunoașterea oficială a acelor episcopi. Deși acei episcopi numiți de regii maghiari nu aparțineau de Transilvania, totuși încercau să ajute clerul și credincioșii eparhiei în rezolvarea problemelor de ordin intern. Din interes de stat, bine întemeiat Bethlen Gábor, nu a vrut să expună Principatul la pericolul de răspândire a sectelor, considerând că ierarhia catolică ar fi reabilitată prin numirea unui vicar episcopal. Vicarii de Transilvania au beneficiat de exercitarea puterii într-un mod reformat, care nu ar fi fost posibil, nici după legile catolice nici după cele protestante. Totuși, de fapt, acești vicari aveau jurisdicția a unui *vicar general*, care la rândul lor erau subordonați arhiepiscopului de Esztergom. Chiar dacă numirea lor este pusă la îndoială de Biserică, acești vicari reprezentau o ierarhie a bisericii în fața credincioșilor și a clerului. De pildă, cu ocazia vizitelor canonice se remediau problemele legate de rolul puterii care o aveau clericii și laicii în cadrul bisericii, disputele dintre preoți și credincioși, precum și problemele disciplinare ale preoților. Un rol important l-au avut și

aristocrații catolici care apărau interesele bisericii, nu numai în cadrul Dietelor ci și prin intermediul unor legi civile prin care se garantau anumite drepturi și obligații ale acestora.

În perioada Guberniumului (1690–1867), parte integrantă a celui de al treilea capitol, clerul diecezan își continuă activitatea pastorală pe fondul schimbărilor politico-sociale. Schimbarea istorică a determinat consolidarea a Bisericii Catolice, deși după cum am văzut în perioada Principatelor, deciziile Dietei și a principelui au limitat semnificativ atribuțiile clerului catolic. Preoții și credincioșii catolici, prin urmare, se confruntau cu o nouă provocare istorică, care nu a însemnat că înlocuirea principilor protestanți, cu stăpânirea habsburgică, le-ar fi ușurat și acestora situația, până la eliminarea oricăror probleme.

În lucrarea noastră, pe baza documentelor folosite, am dori să corectăm ideea eronată, conform căreia clerul catolic, sub stăpânirea habsburgică și-ar fi exercitat în mod liber activitatea pastorală. A afirma aceasta e ca și cum am spune că în perioada Principatelor a existat libertatea de exercitare a religiei. Datorită faptului că Biserica Catolică a susținut interesele puterii imperiale, a beneficiat de o poziție privilegiată în Transilvania, dar toate acestea au avut prețul său. În schimbul poziției privilegiate, clerului i se cerea loialitate. Iar dacă aceasta nu i se acorda, acesta din urmă era aspru pedepsit. Pe baza examinării relației față de putere, putem spune că în ciuda privilegiilor primite, Biserica nu s-a datat în întregime puterii. În anumite cazuri, oamenii s-au opus acestei relații deoarece nu au vrut să devină un instrument al puterii. În această perioadă s-a putut observa atitudinea de simpatie față de cei, care au suferit nedreptăți din partea Puterii. Biserica, în acea perioadă a urmărit să apere nu doar interesele ecleziastice, ci și cele civile.

În prima parte a capitolului, se discută despre rolul asumat de către clerul catolic în activitatea pastorală în scopul de a restaura catolicismul. Apoi este analizată relația cu puterea, cultura/educația, problemele financiare și disciplinare. Dacă pornim de la premisa că biserica catolică este ierarhică, este justificat demersul conform căruia, prima parte a acestui capitol ar trebui să se dezbată cu privire la preoții de Cancelarie, acei preoți care activau ca și funcționari la Curtea Regală.

Din moment ce abia în 1715 statul a făcut demersuri pentru retrocedarea bunurilor bisericesti, a Catedralei de la Alba Iulia, restaurarea Capitulului Catedral, este de altfel logic, în opinia noastră să ne ocupăm mai întâi de formarea academică a persoanelor cu vocație preotească, aceștia urmând să suplinească lipsa preoților din epoca anterioară. Cu toate acestea, schimbarea puterii nu a rezolvat în vreun fel această lipsă. Mai mult de o jumătate de secol a trebuit să treacă până s-au îndeplinit unele criterii, care au făcut posibilă înființarea unui Institut Teologic, care să își pregătească în mod autonom proprii săi candidați. În această perioadă, înființarea Academiei Iezuite de la Cluj, precum și a diferitelor centre universitare clerice a contribuit formarea viitorilor preoți. Trebuie menționat faptul că puterea a intervenit în formarea academică pastorală, acest fapt având drept consecință întreruperea temporară a activității

Seminarului de la Alba Iulia. Munca și organizarea în scopul repunerii în activitate a Episcopiei și a clerului din cadrul Capitlului Catedral, a condus la restaurarea eparhiei. În prezentarea așa numitei preoțimi-funcționare sau de Cancelarie, am pus accent doar pe preoții canonici deoarece ei au fost aceia care au îndeplinit diverse funcții oficiale, și nu în ultimul rând au contribuit financiar la restaurarea funcțională a diecezei. Deși o parte din aceștia au fost înmormântați în Catedrala de la Alba Iulia, nu le-am putut reperă mormintele.

Cu toate că, reînnoirea clerului catolic se află în strânsă legătură cu activitatea pastorală, aş dori că aceste două teme să le analizez separat, pentru că, în opinia noastră, clarificarea implicării clerului în restaurarea catolicismului din Transilvania este prioritară. În acest context este suficient să ne gândim că pe teritoriul eparhiei *activitatea misionară* a fost efectuată în principal de către ordinele de viață consacrată, implicit și recuperarea bisericilor de la protestanți, le-o putem atribui mai degrabă lor, decât preoților diecezani. Aici este important de menționat, că în perioadă așa numitului prozelitism religios de natură violentă a – considerat astfel de unii istorici, pe baza declarațiilor găsite în Arhivă Arhiepiscopiei din Alba-Iulia – că în anumiți ani, numărul credincioșilor care au renunțat la religia catolică a fost mai mare, decât acelor care s-au convertit la acesta religie. Prin muncă misionară susținută de stat, clerul catolic și-a dat seama că, religia protestantă s-a răspândit mai mult pe cale orală, astfel fiind necesară sistematizarea și perfecționarea omileticii, iar dogmelor protestante, care contravin învățăturilor catolice, le trebuia răspuns cu învățăturile conciliului tridentin. Desfășurarea acestei munci de evanghelizare a avut în vedere propovăduirea învățăturii bisericii tradiționale, explicarea legilor dumnezeiești și bisericesti și nu în ultimul rând educarea creștinilor în primirea sacramentelor și asumarea unei vieți active în religia catolică.

Am tratat mai pe larg despre activitatea pastorală a clerului, pentru că despre aceasta se găsește mult material arhivistic, în care se prezintă activitatea pastorală exercitată în diferite circumstanțe, atitudinea credincioșilor și a preoților și desigur ajutorul des înrobitor din partea puterii. Puterea civilă a intervenit în viața spirituală, ca de pildă în viață spirituală a preoților. De aici este de înțeles atitudinea de respingerea a preoților față de putere, după cum am mai menționat, care încerca să reglementeze cât mai mult aspecte ce țineau de viață spirituală. În legătură cu acest lucru este interesant de menționat de exemplu rezistența față de înființarea regimentului secuiesc de grăniceri. Este adevărat faptul că nu toți preoții au fost rebeli față de putere. Rolul episcopului Bajtay în revolta de la *Siculeni* este controversat. Să nu uităm însă, faptul că, după carnagiu, Bajtay a încercat în măsura posibilităților să protejeze preoții implicați în acesta problemă. Zöld Péter a fost adus la Alba Iulia, pentru a fi judecat, de unde ar fi putut se evadeze de două ori. Clerul se confruntă cu probleme disciplinare nu numai în relație cu statul ci și cu însăși membrii bisericii. De remarcat este faptul că în perioada principilor, preoții aveau probleme disciplinare mai mult în domeniul celibatului, iar în timpul Habsburgilor, problemele erau mai degrabă legate de pastorație și de relațiile cu statul.

De-a lungul examinării acestei perioade, am tratat implicarea clerului în raport cu cultura și educația, deoarece am vrut să scoatem în evidență importanța culturii în activitatea pastorală. Acel tip de cler angajat a încercat să se conformeze cerințelor fiecărei pătri sociale din acele timpuri. De pildă, protestanții erau uimitor de avansați în ceea ce ținea de traducerea și răspândirea învățaturii biblice, față de catolici. Traducerea catolică Káldi în limba maghiară a Bibliei a ajuns abia în 1782 la a treia ediție. Istoricii care s-au ocupat cu studiul secolului al XVIII-lea sunt de părere că chiar la sfârșitul aceluia secol în Transilvania se înregistra o involuție culturală semnificativă a oamenilor de rând. Aceștia aveau cunoștințe limitate despre istoria universală, cu atât mai puțin să ocupe de sine stătători de diferite servicii. Nici românii, nici maghiarii nu dețineau o redacție de ziar proprie, ci doar sașii, care începând cu 1784, aveau redacția de ziar numită *Siebenbürger Zeitung*. Într-adevăr unele ziare apărute la Viena, ajungeau și pe teritoriul Transilvaniei – chiar redactorul unui ziar vienez, Szacsvey Sandor, era de origine transilvaneană – dar doar cei mai erudiți și înstăriți membrii ai societății își permiteau acest lux, oamenilor de rând nu le erau accesibile, acest lucru nefiind de ajuns ca să acopere neinformarea materializată în lipsa culturii din Ardeal. La cele de mai sus am mai vrea să adăugăm că, pentru incultura din acea vreme nu doar clerul catolic era responsabil, mai ales dacă luăm în considerare că biserica, în acele vremuri se află într-o perioadă de construcții arhitecturale bisericesti, pe care le-a lăsat sub formă de valori urmașilor.

În ciuda ajutoarelor primite de la stat, clerul s-a confruntat cu dificultăți materiale, mai ales în cazul parohiilor cu buget redus. Mai multe documente arhivistice atesta faptul că multe parohii au apelat la ajutorul diecezan, pentru a-și putea întreține preotul și dascălii. Aceste cereri veneau din partea preoților parohi și curatori. Se pare că în timpul Principatelor, problema dascalului și a preotului nu a fost așa de importantă, căci numai parohiile care își permiteau întreținerea unui preot o făceau, mai bine zis, doar dacă puteau să-i plătească acestuia remunerația cuvenită. Acum în aceste circumstanțele date, angajarea oficială a preoților era în scădere. Parohiile mai mici și sărace, solicitau preot în speranța că remunerația acestuia să fie plătită – integral sau parțial – de către autoritatea diecezană. Dacă dificultatea de a plăti preotului nu se rezolvă, atunci atât preotul cât și credincioșii dădeau glas neîndreptățirilor acestora. Adevărul este că în anumite parohii în raport cu altele, exista o discrepanță destul de mare în ceea ce privește bugetul și remunerația preoților, iar acest fapt îl vom evidenția în diverse contexte, din cadrul acestui capitol.

Prin compromisul de la 1867 s-a încheiat perioada de trei secole de independență a Transilvaniei și a început epoca dualismului, urmată de primul și al doilea război mondial și de pierderi teritoriale, respectiv schimbări radicale din punct de vedere politic și social. În ceea ce privește intervalul de timp, relativ scurt, au urmat niște schimbări enorme care au avut efect asupra clerului din Transilvania. În al patrulea capitol analizăm clerul acestei perioade (1867-1964) mai amănunțit urmând ordinea cronologică a evenimentelor. Cu toate acestea, acordăm o deosebită atenție schimbărilor menționate mai sus, efectului care l-a avut asupra clerului, precum

și atitudinii preoților vis-a-vis de aceste schimbări. Problemele au apărut imediat după încheierea compromisului, deoarece confirmarea egalității în drepturi a cultelor acceptate a dus la pierderea poziției privilegiate a bisericii romano-catolice. Clerul se afla într-o perioadă în care în Europa domnea liberalismul, a cărui efect a înstrăinat statul de biserică, punându-se în prim plan interesele naționale. Liberalismul interpretează supunerea religioasă ca întunecare a minții și ca supunere slugarnică față de puterea sacerdotală. Clerul din Transilvania a încercat să țină piept situației, îndemnându-și credincioșii să trimită în parlament politicieni care apărau valorile creștine. Episcopul Mailáth, în scrisoarea sa pastorală din 28 august 1917 și-a exprimat deschis părerea, în legătură cu alegerile parlamentare, că biserica trebuie să intre în scena luptei politice. Având în vedere că au fost votate mai multe legi care aveau scopul de a stabili în mod direct sau indirect viața religioasă și rolul religiei în societate și că interpretarea și aplicarea acestora a dus în mai multe cazuri la divergențe între cler și autorități, vom insista și asupra acestor legi în aceasta lucrare. Cea mai mare provocare a bisericii din perioada dualismului a fost impedimentul, ca școlile confesionale să fie trecute în învățământul public. Legea învățământului popular din 1868 prevede ca fiecare instituție de învățământ confesională să fie sub supravegherea statului. Susținerea acestor școli confesionale, în așa fel încât să corespundă cerințelor statului, a reprezentat o problemă tot mai mare atât pentru comunități cât și pentru parohii, desemnați din oficiu directori ai instituțiilor de învățământ. Dar aceasta nu a fost singura problemă. De exemplu, parlamentul a dezbătut de mai multe ori chestiunea remunerării preoților din tagma inferioară deoarece unii parohi trăiau în sărăcie. O altă problemă a fost asigurarea existenței preoților vârstnici. În această chestiune episcopul Fogarassy a solicitat opinia preoților printr-o scrisoare circulară.

Despre spiritualitatea preoților din perioada dualistă vorbesc fundațiile create de ei, care aveau în primul rând scopul de a acoperi cheltuielile de școlarizare ale tinerilor dotați. În domeniul pastorației, preoții au avut de înfruntat două provocări semnificative: situația încurcată a căsătoriilor mixte, precum și îndeplinirea noilor atribuțiuni pastorale, dictate de înmulțirea populației și de industrializare. Din cauza dezvoltării economice accelerate care a urmat compromisului, au fost înființate tot mai multe parohii, deoarece populația localităților industrializate și a orașelor din secuime a crescut semnificativ.

Primul război mondial și schimbarea politică din Transilvania au supus unor încercări grele atât episcopul cât și clerul. Deja de la începutul războiului, pastorația militară s-a confruntat cu dificultăți. Autoritățile au angajat tot mai mulți preoți în această activitate, lucru care a afectat pastorația în rândul celorlalți credincioși. La începutul războiului, preoții, împinși de spiritul patriotic nu au ezitat să accepte această misiune, mai târziu însă, văzând atrocitățile războiului au încercat să se întoarcă printre credincioși. După terminarea războiului, o parte dintre soldații reveniți acasă – aflați sub influența ideologiei comuniste întâlnite pe front – s-au întors împotriva clerului, fapt care a dus la uciderea preotului din Zetea, voi face referință în detaliu la acest incident regretabil. Preoții au fost atacați în diverse feluri, în mai multe localități ale diecezei.

Despre aceste atacuri aflăm mai multe pe baza documentelor aflate în Arhiva Arhiepiscopiei de la Alba Iulia. Anexarea Transilvaniei de către România a luat prin surprindere clerul. La început nu au putut să creadă că va trebui să trăiască într-o altă țară cu o altă limbă națională, cu alte obiceiuri și legi și au refuzat să ia la cunoștință noua situație. Autoritățile au folosit mijloace de intimidare, i-au arestat pe mai mulți dintre ei. După ce situația Transilvaniei s-a clarificat, clerul, în ciuda faptului că era privit cu neîncredere de noua putere, a găsit modul de a-și păstori eficient credincioșii. Pe lângă pastorația clasică din parohii, s-au organizat și alte activități și comunități religioase. Misiunile parohiale s-au organizat în mod regulat, la fel ca și obiceiul adorațiilor, introdus de episcopul Hajnald Lajos. În afară de acestea, s-a generalizat Adorația Sacramentului în prima duminică a fiecărei luni și Cultul Preasfintei Inimi a lui Isus din prima vinere, iar procesiunea organizată la Șumuleu în sâmbăta dinainte de Rusalii, a căpătat un aspect deosebit. Episcopul a emis o circulară pentru asigurarea funcționării armonioase a comunităților religioase și pentru a controlului bisericii asupra acestora (501/1930). Preoții cu talent literar au editat numeroase cărți și reviste religioase, considerând ca o datorie deosebit de importantă era promovarea Bisericii prin presă. Preoții parohi au încercat să facă accesibilă pentru cât mai mulți credincioși cel puțin una dintre cele peste 48 de reviste romano-catolice. O parte dintre preoți a încercat să rezolve problemele sociale ale credincioșilor prin implicarea în diversele mișcări politice. Clerul a încercat să-și exercite drepturile prin intermediul Partidului Național Maghiar, atât în fața autorităților cât și în parlamentul român.

În urma celui de-al doilea dictat de la Viena, dieceza a fost împărțită în două. Episcopul Márton Áron a rămas la Alba Iulia, în Transilvania de sud, care a aparținut României, și a decretat și preoților de-aici să rămână în parohiile, în care au fost repartizați. El a încredințat conducerea spirituală a preoților și credincioșilor din Transilvania de nord, anexată Ungariei, vicarului său, aflat la Cluj. O parte a clerului diecezei despărțite în două a continuat cu entuziasm patriotic munca pastorală în timp ce cealaltă parte – aflată în Transilvania de sud – a trebuit să trăiască sub amenințarea continuă venită din partea puterii; pe parcursul lucrării, vom exemplifica toate acestea. Atât la începutul cât și la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, episcopul și-a atenționat preoții să se țină departe de vârtoarea evenimentelor, și să își îndeplinească cu conștiinciozitate îndatoririle pastorale. A decretat deasemenea, ca preoții să rămână printre credincioși, interzicând astfel plecarea clerului. În ciuda decretului episcopal, odată cu intrarea trupelor româno-sovietice în Transilvania, mai mult de 78 de preoți diecezani și-au părăsit parohiile. Conform unor informații, 41 dintre ei au emigrat pe teritoriul Ungariei de astăzi. Preoții rămași în Transilvania de Sud care nu au plecat, cei mai mulți dintre ei au fost arestați și încarcerați pentru o perioadă mai scurtă sau lungă de timp. După încheierea războiului, datorită îndemnurilor episcopului și a normalizării condițiilor de transport, preoții plecați au început să se întoarcă. Episcopul le-a cerut tuturor să raporteze cauza și împrejurările plecării, localitatea de domiciliu și activitate din timpul absenței, de asemenea și primirea care le-a fost făcută de către credincioși precum și inventarul bunurilor bisericesti. Episcopul Márton Áron a întemeiat o comisie de justificare pentru analizarea rapoartelor preoților plecați, aceasta urmând

să propună luarea unor măsuri disciplinare. Comisia a analizat peste 70 de rapoarte, considerând interesantă comunicarea propunerilor acesteia. Partidele de stânga, care și-au întărit între timp poziția i-au acuzat în mai multe rânduri de fascism și naționalism pe preoții reînțorși. Mai mulți preoți nu au fost lăsați să se întoarcă la parohiile lor, a început chiar intimidarea și arestarea acestora. Puterea a desemnat așa-numitele Comisii de Purificare, care puteau să analizeze trecutul oricui și puteau să condamne pe oricine la deportare, chiar și pentru o simplă remarcă.

Cu accederea stângii la putere și cu politica anticlericală a dictaturii comuniste a început calvarul clerului, episcopul a făcut tot posibilul pentru a-și salva preoții. Documente de arhivă adevăresc faptul că, aflând de arestarea câte unui preot, acesta a folosit toate mijloacele care îi stăteau la dispoziție pentru a-l elibera. I-a trimis o petiție chiar și președintelui Petru Groza în interesul preoților săi. Cele două decenii care au urmat celui de-al doilea război mondial au reprezentat pentru preoți epoca hărțuirilor, a arestărilor și a umilințelor. Cercetând activitatea clerului pe parcursul acestei perioade a trebuit să observ că acesta a păstorit o comunitate aflată în minoritate, care aștepta de la ei nu numai apărarea drepturilor naționale ci și a celorlalte drepturi refuzate de dictatura comunistă. Acest fapt a reprezentat o povară uriașă pentru cler, în condițiile în care o parte însemnată a intelectualității de seamă din Transilvania s-a pus în slujbă stângii, și a avut o atitudine anticlericală deschisă, pentru că nu putea folosi clerul în scopul realizării "ordinii democratice". Puterea a încercat să manipuleze clerul sub pretextul întrunirilor pentru pace. Vom comunica într-un tabel lista preoților, care au participat la aceste întruniri pentru pace. Unii dintre preoți, victime ale propagandei pacifiste făcute de comuniști s-au întors împotriva episcopului, însă, numărul acestora a fost foarte mic. E semnificativ faptul că puterea comunistă nu a putut să distrugă rezistența celei mai mari părți a clerului, nici chiar în perioada de detenție a episcopului Márton Áron. S-au dovedit a fi inutile procesele regizate, falimenturile sau atacurile în presă. Conducerea diecezei, întocmită după încarcerarea episcopului Márton Áron lipsită de jurisdicție, nu a putut determina clerul să colaboreze cu puterea comunistă. Deasemenea este adevărat că hărțuirea preoților nu a avut peste tot aceeași intensitate. Preoții din comunitățile romano-catolice mai însemnate au fost supuși unor mai multe hărțuiri, aceștia aflându-se sub o presiune mai mare, decât cei din comunitățile mai mici. Mai mult, intensitatea hărțuirilor a depins și de hotărârile de partid. Au persistat totuși cu o intensitate variabilă până la decretul de grațiere generală din 1964, conform căruia deținuții politici au fost eliberați. Această data nu înseamnă nici pe departe sfârșitul persecuției clerului, ci doar schimbarea modalității de acțiune. Nu am analizat această perioadă din cauza lipsei perspectivei istorice și a faptului că martorii acelei perioade sunt încă în viață.

Întinderea capitolelor lucrării nu este direct proporțională cu întinderea perioadei aflate în discuție. De exemplu, ar fi trebuit să vorbesc mult mai mult despre clerul Evului Mediu decât despre cel din perioadă habsburgică. În acest caz diferența de conținut a fost influențată și de cantitatea izvoarelor arhivistice. Nu puteam să omit nici faptul că în perioadele mai scurte care au urmat Evului Mediu s-au produs schimbări mai profunde, evenimente de o mai mare

importantă. Evenimente (ex. reforma) ale căror consecință se simt și astăzi în viața clerului. Întinderea ultimului capitol este mult mai mare decât a celor precedente, deși nu este vorba decât despre 100 de ani de istorie a clerului. Acest fapt este justificat de succesiunea rapidă a evenimentelor istorice, deoarece perioada mai lungă de după compromis a fost urmată de primul, apoi de cel de-al doilea război mondial, de schimbarea statutului Transilvaniei, și nu în ultimul rând de dictatură comunistă. Ideea alegerii temelor de conținut ne-a fost dată de izvoarele primare și secundare, respectiv de lucrările de specialitate din domeniu. Apariția repetată a unor teme a stabilit uneori direcția cercetării și ne-au îndreptat atenția asupra conexiunilor importante. Am ținut cont de factorii ecleziastici și laici cu care s-a confruntat clerul de-a lungul istoriei Transilvaniei. Am avut nevoie de aceasta, pentru a înțelege mai bine atitudinea clerului într-o situație istorică dată. Am încercat să urmărim cum și-au trăit preoții identitatea preoțească, ce relații au avut cu conducătorii ecleziastici și laici, cu credincioșii care le-au fost încredințați s.a.m.d. de-a lungul istoriei de aproape un mileniu. Temele capitolelor se schimbă în funcție de acești factori, importanța lor într-o anumită perioadă ne-a determinat să detaliem câțiva dintre ei. În capitolul referitor la clerul din perioada Principatului am pus accentul pe chestiunea lipsei și a formării de preoți. În perioada habsburgică am insistat asupra relației cu aparatul de stat care sprijinea catolicismul, sau în ultimul capitol, asupra influenței liberalismului asupra pastorației și atitudinea preoților în timpul celor două războaie mondiale și a perioadei comuniste. Unele teme cum ar fi formarea preoților diversele chestiuni disciplinare și financiare, pastorația, rolul politico-științific, cultural sau social al clerului își găsesc locul în aproape fiecare capitol. În ciuda faptului că tema lucrării o constituie clerul diecezan, am atins uneori și chestiuni referitoare la preoții din mănăstiri deoarece călugării au fost mereu prezenți în dieceză și au avut o relație strânsă cu clerul diecezan. Acest fapt nu exclude însă apariția unor conflicte ocazionale cauzate de spiritualitatea și interesele diferite. Trebuie să recunoaștem însă că monahii au avut un rol hotărâtor în epoca principilor protestanți și a recatolizării.

Am încercat să relatez eventualele probleme disciplinare ale preoților conform realității fără generalizări. Această metodă este îndreptățită de faptul că în zilele noastre unii autori, dintr-o motivație populistă, vorbesc despre defectele preoțești reale sau false, denaturând sau necunoscând evenimentele. Dacă am tăcea în legătură cu aceste probleme ar părea că nu am avea curajul de a ne asumă analiza defectelor clerului, deasemenea ar da impresia că nu confruntăm clișeele și prejudecățile cu faptele istorice. Nu avem voie să uităm că preoții au fost și ei, fii propriei epoci în care au trăit, conduși de modul de a gândi, de mijloacele epocilor respective. Nu putem judeca atitudinea clerului dintr-o perioadă dată, pe baza standardelor actuale. Trebuie să luăm în considerare cadrul istoric în care aceștia au trăit, în caz contrar vom cădea în capcană judecăților greșite sau a simplificărilor. În cercetarea documentelor care conțin probleme disciplinare trebuie să fim foarte atenți deoarece cele scrise aici nu corespund mereu realității. Această afirmație este confirmată de faptul că la analiza documentelor, referitoare la problemele disciplinare s-a dovedit în mai multe cazuri că autorul (autorii) a/au acționat sub influența antipatiei sau dorinței de răzbunare. În cercetarea acestor cazuri autoritatea diecezană a acționat

cu grijă deosebită, fiind în deplină cunoștință a acestui fapt. Prin comunicarea acestor cazuri încercăm să arătăm problemele disciplinare cu care s-a confruntat clerul în fiecare epocă. Bibliografia primară și secundară folosită diferă în funcție de temele puse în discuție la fiecare capitol. În toate cazurile am apelat la materiale referitoare la clerul diecezan din Transilvania. Astfel în primul capitol referitor la clerul Evului Mediu am folosit în primul rând colecțiile documentare referitoare la Transilvania. Cele apărute până acum mi-au asigurat suficient material pentru a cerceta în mod acceptabil chestiunile referitoare la clerul transilvănean din Evul Mediu. În acest demers, ne-au fost de mare ajutor lucrarea lui Jakó Zsigmond, în care se regăsesc 5444 de extrase din procese verbale ale abației de la Cluj-Mănăstur, deasemenea cele 3 volume ale sale, care conțin 2879 de registre (lat. regesta) din diplomele transilvănene ale perioadei cuprinse între 1301–1359. Lucrările de specialitate legate de aceste colecții documentare ne-au ajutat în înțelegerea și explicarea adecvată a temelor. În cel de-al doilea capitol comunicăm multe materiale legate de călugări (în primul rând franciscani și iezuiți) deoarece o parte dintre izvoarele folosite provin din rapoartele sau scrisorile lor. Cred că este important să menționez că acestea dau uneori o imagine denaturată a situației reale din Transilvania și a clerului de-aici. Cauza acestui fapt este faptul că monahii au încercat să evidențieze greutatea și importanța muncii depuse de ei, lucruri care, într-o anumită măsură corespund realității. Locațiile chestiunilor legate de preoții din perioadă Principatului sunt în general cele din secuime, deoarece aici au rămas comunități catolice mai mari în celelalte zone ale Transilvaniei, unde erau mai puține, deaceia știm foarte puțin despre preoții lor. Pe teritoriul diecezei doar curțile nobiliare catolice puteau avea preoți catolici dar, și aceștia erau cel mai adesea călugări.

În alegerea izvoarelor am încercat să păstrez un echilibru între documentele din arhivă Congregației pentru Doctrina Credinței, și cele din arhivele iezuiților referitoare la Transilvania, precum și cele ale Arhiepiscopiei deja tipărite, referitoare la acest subiect. În legătură cu acestea din urmă, se poate afirma că izvoarele locale legate de clerul transilvănean se găsesc în număr relativ redus, fiind răspândite pe un areal destul de întins. În Arhiva Arhiepiscopală din Alba Iulia abia se găsesc câteva documente din perioadă Principatului. În bibliotecă documentară Batthyáneum se găsesc numeroase documente din această epocă, însă numai câteva sunt legate de preoție, indiferent de cult. În alte arhive din Transilvania mai găsim câteva documente referitoare la clerul acestei perioade, care în general au fost și tipărite. Odată cu apariția puterii Habsburgice și cu restaurația Episcopiei la Alba Iulia cancelariei episcopale și-a început activitatea, al cărei material documentar s-a păstrat, găsindu-se și putându-se cerceta la Arhiva Arhiepiscopală din Alba Iulia. Cea mai mare parte a materialului documentar utilizat la elaborarea capitolelor al treilea și al patrulea provine de aici. Dintre documentele acestei perioade le-am ales în special pe cele legate de câte un eveniment mai important, deoarece cercetarea și prelucrarea uriașului material legat de această perioadă e imposibilă. Cercetarea materialului legat de evenimentele mai importante însă, s-a dovedit a fi realizabilă. În ciuda acestui fapt, e surprinzător că în arhivă episcopală nu am găsit niciun document referitor la preoții afectați de răscoala lui Horea din 1784. În urmă extinderii stăpânirii habsburgice asupra

Transilvaniei relația dintre catolici și protestanți s-a schimbat radical. Pentru a păstra echidistanța istorică și de vedea această chestiune și din perspectiva protestantă am utilizat materialul documentar din Arhiva Consistoriului General Reformat din Cluj Napoca: dintre documentele de aici, le-am prelucrat în primul rând pe cele referitoare la ocuparea primelor biserici.

Alegerea documentelor referitoare la perioadă postbelică a întâmpinat dificultăți, nu doar din cauza multitudinii și diversității materialelor legate de această temă, ci și din lipsă unei perspective istorice. Multe dintre personalitățile care apar aici sunt încă vii în memoria colectivă, câțiva preoți diecezani, care au participat activ la evenimentele din acea vreme sunt și astăzi în viață. Nu dorim să necinstim memoria preoților care au căzut victime ale propagandei comuniste, corectitudinea însă ne îndeamnă să cercetăm și materialul arhivistic referitor la ei și să facem ocazional referire la acesta. E demn de luat în seamă faptul că după schimbarea de regim din România (1989) au apărut tot mai multe volume de documente și studii care publică materiale din arhiva partidului și a fostei securități. Am folosit și documente din aceste volume, atunci când acestea s-au referit cu precădere la preoții diezezei noastre.

Am ales materialul documentar folosit în lucrare după consultarea întregului material documentar referitor la o anumită perioadă. Această muncă solicitantă ne-a adus satisfacția formării unei imagini mai detaliate asupra unor chestiuni referitoare la clerul diecezan, aflate în materialul arhivistic, dar care nu fac obiectul lucrării de față. Având în vedere faptul că am avut intenția de a scrie o lucrare de sinteză, am fost nevoiți să renunțăm la analiza detaliată a documentelor; bineînțeles că alegerea documentelor nu exclude pe alocuri confruntarea documentelor în anumite cazuri. În notele de subsol am trecut scurta biografie a mai multor preoți, în prezentarea cărora am avut în vedere activitatea preoților respectivi, funcțiile pe care le-au ocupat, sau importanța întâmplărilor în care au fost implicați. Din cauza spațiului limitat ne-a fost imposibil să redăm biografiile tuturor preoților care apar în lucrare, făcând aici referința în particular, la diferitele liste de preoți din capitolul al patrulea.

Tabelele din lucrare facilitează înțelegerea lucrării. Notele de la sfârșitul lucrării au scopul de a completa cele spuse în legătură cu o anumită temă. Fotocopiile de aici ne apropie de clerul perioadei aflate în discuție facilitează înțelegerea anumitor întâmplări.

